

Předčasné volby 1998: Volební chování různých skupin voličů*

BLANKA ŘEHÁKOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, Praha

The 1998 Early Elections: The Voting Behaviour of Various Groups of Voters

Abstract: The article deals with the voting behaviour of various social and demographic groups of voters in the 1998 general election that was called early. On the basis of the results of 1996 and 1998 exit polls it firstly compares the electorates of the left and of the right. Secondly it compares the electorate of particular left-wing parties (ČSSD and KSČM) and then compares the electorates of particular right-wing and centre parties (ODS, US, KDU-ČSL). Finally it focuses on the changes that appeared with regard to the results of 1996 general election and studies the changes in left votes versus right votes and also in ČSSD votes versus ODS votes in various groups of voters.

Sociologický časopis, 1999, Vol. 35 (No. 3: 311-334)

1. Základní charakteristika předvolební situace

Ačkoliv se tato stat' zabývá volebním chováním různých skupin voličů v předčasných parlamentních volbách v roce 1998, nelze začít jinak než výsledky voleb v roce 1996, které do značné míry ovlivnily následný vývoj. Volby do Poslanecké sněmovny v roce 1996, které přinesly neobyčejně výrazný úspěch ČSSD, vyústily v situaci popisovanou jako politický pat, protože strany vládní koalice (ODS, KDU-ČSL, ODA) ztratily v Parlamentu většinu, což způsobilo, že nebylo možné sestavit stabilní většinovou vládu. Ve srovnání s rokem 1992 znamenaly volby v roce 1996 i určité oslabení pozice největší pravicové strany (ODS) uvnitř koalice, neboť mezi voliči koalice se zvětšilo zastoupení voličů KDU-ČSL, zmenšilo zastoupení voličů ODS a zůstalo beze změny zastoupení voličů ODA [viz Řeháková 1998].

Koalice pravicových stran vytvořila menšinovou vládu, která nebyla vnitřně soudržná. Politický zápas tak probíhal na dvou úrovních: jednak mezi levicí a pravicí, jednak uvnitř pravice. Během roku 1997 začaly narůstat ekonomické problémy a vládní strany nacházely na způsob jejich řešení jen těžko společný názor. Nadále se objevovalo množství afér, podvodů, tunelování bank a peněžních fondů, objevily se první skandály spojené s financováním politických stran. Jak dokládaly nejrůznější průzkumy, spokojenost obyvatel s ekonomickou a sociální situací, a zejména s politickým klimatem začala prudce klesat.

Toto vše se muselo pochopitelně projevit na volitelnosti jednotlivých politických stran. Výzkumy preferencí na základě otázek typu „Kterou politickou stranu byste volil(a), kdyby se volby do Poslanecké sněmovny konaly příští týden?“ dokládaly, že poten-

*) Tato práce vznikla v rámci grantu *Sociální trendy*, uděleného Grantovou agenturou České republiky (grant č. 403/96/K120 a v rámci grantu *Sociální problémy, sociální politika a sociální struktury*, uděleného Grantovou agenturou České republiky (grant č. 403/96/0386).

**) Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: RNDr. Blanka Řeháková, CSc., Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, fax (02) 2222 0143, e-mail rehakova@soc.cas.cz

ciálních voličů ČSSD stále přibývalo, zatímco ODS je naopak neustále ztrácela. Preferen-
ce KDU-ČSL a ODA byly kolísavé a reagovaly na jejich momentální politiku, v případě
ODA pak navíc odrážely očekávání veřejnosti spojená se změnami ve vedení strany. Za-
čalo se vážně hovořit o nezbytnosti předčasných parlamentních voleb.

Aféry spojené s financováním ODS byly zřejmě tou poslední kapkou, která způso-
bila rozpad koalice. Na podzim roku 1997 padla koaliční vláda a došlo k rozštěpení ODS,
jehož výsledkem bylo založení Unie svobody. Tím vznikla zcela nová politická situace,
ve které bylo na počátku roku 1998 rozhodnuto o konání předčasných voleb v červnu
toho roku. Překlenovací vláda premiéra Tošovského, složená ze členů KDU-ČSL, ODA,
US a několika nestraníků, dostala časově i politicky omezený mandát. ODS, která se na
soustavování vlády nepodílela, odešla do opozice a ztratila značnou část svých voličů.

Po ODS se dostala do problémů i ODA. Skandály spojené se sponzorskými dary
této straně vedly téměř k jejímu zániku. Opustila ji většina jejich špiček a posléze i voliči.
Když klesl počet jejich příznivců na pouhé jedno procento, rozhodla se ODA v předčas-
ných parlamentních volbách nekandidovat. Na jaře 1998 se vynořila řada dalších afér
(například bamberská aféra ČSSD, nové nejasnosti kolem sponzorských darů ODS), které
však už neměly tak citelné dopady. Zdá se totiž, že hlavní posun voličských preferencí
směrem k levici nastal už během roku 1997 [viz Řeháková 1998]. Mezi adepty na získání
parlamentních křesel v předčasných volbách se kromě pravicové US objevila i strana
DŽJ, jejichž voličů rychle přibývalo, ačkoliv byla často označována za levicovější stranu
než KSČM.

Předčasné parlamentní volby přinesly hned několik překvapení. Za prvé to bylo
„zmrtvýchvstání“ ODS, která se z desetiprocentní voličské přízně na počátku roku 1998
dostala na volebních 27,7 %, což znamenalo ztrátu pouhých necelých dvou procent ve
srovnání s volbami v roce 1996. Další překvapení přinesl méně než pětiprocentní volební
výsledek SPR-RSČ a strany DŽJ, který jim zabránil ve vstupu do Poslanecké sněmovny.
Tento výsledek sice někteří politologové předpokládali, data z předvolebních průzkumů
však nebyla zdaleka tak jednoznačná. Tak například preference SPR-RSČ byly podle
agentury STEM v dubnu 1998 téměř 7 % a preference strany DŽJ byly podle stejného
průzkumu 5 %. Vítězná ČSSD získala 32,3 % hlasů, což bylo téměř o šest procent hlasů
více než v předchozích volbách. KDU-ČSL a KSČM si polepsily téměř o jedno procento
ziskem 9,0 % a 11,0 % respektive. Výsledek US, 8,6 %, stačil na získání parlamentních
křesel, ale zůstal pod očekáváními, která byla vyvolána předvolebními průzkumy z břez-
na a z dubna 1998 (preference US podle STEM vystoupily v dubnu 1998 až na 18 %).
Levicové strany jako celek (ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL v roce 1996 a ČSSD, KSČM,
DŽJ v roce 1998) zaznamenaly pětiprocentní přírůstek hlasů (nárůst ze 41,4 % na
46,4 %), pravicové, přesněji pravicové a pravostředové strany (ODS, KDU-ČSL, ODA,
DEU, ČP v roce 1996 a ODS, KDU-ČSL, US, DEU v roce 1998), ztratily jako celek pou-
ze 0,1 % (pokles z 46,9 % na 46,8 %). Pětiprocentní zisk levice byl tedy na úkor ostatních
kandidujících stran, které získaly dohromady jen 6,8 %, zatímco v předešlých volbách
11,7 %. Do parlamentu se dostalo z kandidujících třinácti stran pět, zatímco v roce 1996
to bylo ze šestnácti stran šest.

2. Použitý průzkum a analyzované znaky

Využíváme dat z výzkumů, které se uskutečnily v obou volebních dnech při odchodu
voličů z náhodně vybraných volebních místností při volbách v roce 1996 a 1998. Oba
výzkumy provedly firmy IFES a SC&C pro Českou televizi, a to na výběrovém souboru

o velikosti 13 792 v roce 1996 a 13 388 v roce 1998. Použit byl pravděpodobnostní stratifikovaný skupinkový výběr pro volební okrsky a systematický výběr pro voliče. Jde tedy o pravděpodobnostní výběr ze souboru všech osob, které se zúčastnily voleb, nikoliv ze souboru obyvatel České republiky, kteří mohou volit. Výzkum tohoto typu (tzv. exit poll) spočívá v tom, že odcházející volič vyplní kratičký dotazník, jehož klíčovou otázkou je, které straně dal právě svůj hlas. Další otázky se týkají jeho pohlaví, stáří, nejvyššího ukončeného vzdělání, hlavního zaměstnání, náboženského vyznání a názvu strany, kterou volil v předešlých volbách. V roce 1998 byla položena i otázka, kdy se volič pro stranu, kterou právě zvolil, rozhodl. Ve výzkumech nebyly položeny žádné postojové otázky, takže analýza volebních motivací není možná.

Exit poll slouží v první řadě k vytváření prognóz volebních výsledků pro televizi a rozhlas předtím, než jsou známy skutečné výsledky. První prognózy bývají zveřejňovány vzápětí po uzavření volebních místností a jsou pak průběžně upřesňovány podle skutečných výsledků z jednotlivých oblastí tak, jak je postupně uvolňuje Ústřední volební komise. Po oznámení konečných výsledků je soubor převážěn tak, aby v něm zisky jednotlivých kandidujících stran přesně odpovídaly těm skutečným. Sociologicky je na něm cenné to, že obsahuje řadu dalších údajů o voličích, a umožňuje tak analýzu volebního chování přímo při reálných, nikoli hypotetických volbách. V této práci využijeme veškerých informací, které nám exit poll poskytuje. Tvorbu jednotlivých proměnných upřesníme vždy na místě, kdy se s nimi bude prvně operovat.

3. Metodika zpracování

Zpracování dat je založeno hlavně na logitových a multinomiálních logitových modelech, které jsou speciálním případem logaritmicko-lineárních modelů. Jejich zvláštnost spočívá v tom, že ve skupině analyzovaných kategorizovaných proměnných je jedna považovaná za vysvětlovanou a ostatní za vysvětlující. Jejich pojmenování je odvozeno od pojmu „logit“, což je logaritmus podílu dvou četností. Logitové modely jsou vytvářeny právě pro logity a odvozeně pro podíly dvou četností, například pro poměry hlasů pro levici a pro pravici v určitých podsouborech voličů. Proto právě čísla tohoto typu zde budou uváděna a diskutována.

Zatímco logitové modely jsou použitelné jen pro dichotomické vysvětlované proměnné, multinomiální logitové modely toto omezení nemají. Lze je proto použít pro kategorizované vysvětlované proměnné, které nabývají tří a více hodnot. Pracují buď opět s logity, ale simultánně (například s logaritmy poměrů hlasů pro US a ODS a s logaritmy poměrů hlasů pro KDU-ČSL a ODS současně), nebo se zobecněnými logity, kdy už nejde o logaritmy podílu četností kategorií vysvětlované proměnné, ale o složitější konstrukce. Zobecněné logity zde využívány nebudou. Na logitové a multinomiální logitové modely se můžeme dívat také jako na určitý způsob testování někdy velmi komplexních hypotéz. Hodnověrnost modelů se ověřuje pomocí testů dobré shody.

Kromě těchto dvou typů modelů používáme ještě analýzu korespondencí, pomocí níž určíme charakteristiky typických voličů některých stran. Východiskem je dvourozměrná tabulka četností, jejíž řádky jsou jednotlivé strany a jejíž sloupce jsou například kategorie zaměstnání nebo věku. Pomocí analýzy korespondencí zjišťujeme rozdílnosti nebo podobnosti mezi dvěma proměnnými graficky ve vícerozměrném prostoru. Zjistíme tak například, které věkové kategorie korespondují s tou kterou stranou (zdaleka nemusí jít o modální kategorie). Jelikož analýza korespondencí nepracuje s poměry hlasů dvojic

stran, jak tomu je u logitových nebo multinomiálních logitových modelů, ale s hlasy pro jednotlivé strany, nemusí být závěry vyvozené z těchto dvou metod vždy zcela totožné.

Výsledky voleb rozebereme z několika pohledů. Nejprve se zaměříme pouze na volby 1998 a v nich na porovnání voličů levice a pravice. Do skupiny levicových stran zařazují ČSSD, KSČM a DŽJ, do skupiny pravicových stran ODS, KDU-ČSL, US, DEU s vědomím, že KDU-ČSL je pravostředová, či dokonce možná středová strana, nikoliv však levicová strana. SPR-RSČ neřadím ani mezi pravicové strany, ani mezi levicové strany, neboť ji považuji spíše za středový než pravicový extrém. Problémem klasifikace SPR-RSČ, jejími volebními výsledky a složením voličů se zabývají podrobně Kreidl a Vlachová [1999]. Jelikož programy stran, stupeň jejich levicovosti či pravicovosti, a tudíž i složení jejich voličů se uvnitř skupin s pracovním označením levice a pravice liší, následuje jako další krok porovnání voličů ČSSD a KSČM a porovnání voličů ODS, KDU-ČSL a US. Strany DŽJ a DEU do těchto porovnání nezařazují, neboť získaly jen malé procento voličů. Nakonec se zaměříme na změny, které nastaly vzhledem k volbám 1996 v poměrech hlasů pro levice a pro pravici, respektive pro ČSSD a pro ODS (jako jejich nejvýznačnější části) v různých skupinách voličů.

4. Pohled na volby 1998 z hlediska poměrů hlasů pro levice a pro pravici

Vysvětlovanou proměnnou zde bude volba s kategoriemi levice (ČSSD, KSČM, DŽJ) a pravice (ODS, KDU-ČSL, US, DEU), vysvětlující proměnné budou pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání, náboženství a velikost místa bydliště. Nejprve popíšeme volební chování na podsouborech vytvořených jednotlivými vysvětlujícími proměnnými, posléze uplatníme i vícerozměrnější pohled, tj. modely na podsouborech vytvořených dvěma nebo třemi vysvětlujícími proměnnými současně. Provedeme i dílčí srovnání s volebními výsledky z roku 1996, tomuto tématu se však budeme podrobněji věnovat až později.

Poměr hlasů pro levice a pro pravici (budeme též používat symbolu $n(L) / n(P)$) je pro muže 1,06 a pro ženy 0,93. Tato dvě čísla se od sebe významně liší, a lze tudíž prohlásit, že muži se ve volbách projeví levicověji než ženy. Obdobná tendence se projevila i ve volbách 1996, nejde tedy o žádné překvapení. Věk voliče byl ve výzkumu zjišťován v šesti kategoriích: 18-19, 20-21, 22-29, 30-44, 45-59, 60 let a více. Odpovídající pozorované poměry hlasů pro levice a pro pravici v jednotlivých věkových skupinách jsou po řadě 0,79, 0,62, 0,76, 0,80, 1,28, 1,23. To znamená, že voliči do 44 let volí častěji pravici než levice, zatímco u voličů od 45 let výše je tomu naopak. I v tomto případě jde o stejný závěr jako v roce 1996. Navíc rozdíly, které se projevují v chování voličů v prvních čtyřech skupinách nejsou významné. Totéž platí i o rozdílech v chování voličů v posledních dvou skupinách. Můžeme tedy uzavřít, že existuje významný rozdíl v chování voličů do 44 let a od 45 let výše v tom smyslu, že voliči starší jsou levicovější než mladší.

Nejvyšší dokončené vzdělání bylo zjišťováno pouze ve čtyřech základních typech: základní, vyučení, s maturitou, vysoká škola. Nelze tedy odlišit například absolventy středních odborných škol s maturitou a absolventy středních všeobecných škol s maturitou. I tyto čtyři skupiny voličů se chovají významně odlišně. Pozorované podíly hlasů pro levice a pro pravici jsou po řadě 1,66, 1,43, 0,77, 0,58. Lze učinit závěr, že obliba levice klesá s růstem vzdělání (opět stejný výsledek jako v roce 1996). Pokles však není rovnoměrný, obzvláště velký rozdíl je ve volebním chování vyučených voličů a voličů s maturitou. Toto je určitá změna oproti roku 1996, kdy odlišnost v rozhodování mezi pravici a levice u těchto dvou skupin nebyla tak markantní.

Podle hlavního zaměstnání se voliči rozpadají do pěti skupin: zaměstnanci s vysokou školou, zaměstnanci bez vysoké školy, samostatně výdělečně činní, dělníci a zemědělci, důchodci (včetně invalidních). Rozlišení na vyšší a nižší odborníky není možné vzhledem k tomu, jak byl dotaz na zaměstnání položen. Další skupiny, jako jsou ženy v domácnosti, studenti, žáci a učni, nezaměstnaní a ostatní, v tomto kontextu neanalyzuje. Pozorované poměry hlasů pro levice a pro pravici po řadě jsou 0,65; 0,96; 0,39; 1,82; 1,28 a uspořádávají skupiny od nejlevicovějších po nejpravicovější takto: dělníci a zemědělci, důchodci, zaměstnanci bez vysoké školy, zaměstnanci s vysokou školou, samostatní. Stejně pořadí bylo i v roce 1996, nicméně určité změny se objevily. Například se zvětšily rozdíly ve volebním chování důchodců a zaměstnanců bez vysoké školy a dále zaměstnanců s vysokou školou a samostatných. Naproti tomu se zmenšily rozdíly ve volebním chování zaměstnanců bez a s vysokou školou.

Pokud bychom rozdělili skupiny důchodců a samostatných ještě podle vzdělání v rozlišení na nejvýše vyučení a alespoň maturita, rozpadnou se voliči podle volebního chování pouze na čtyři významně odlišné skupiny. První skupinu tvoří dělníci, zemědělci a důchodci, kteří jsou nejvýše vyučení, a tato skupina je nejlevicovější. Druhou skupinu tvoří zaměstnanci bez vysoké školy a důchodci, kteří mají alespoň maturitu. Třetí skupina je složena ze zaměstnanců s vysokou školou a ze samostatných, kteří jsou nejvýše vyučení. Čtvrtou skupinu tvoří samostatní, kteří mají alespoň maturitu, a ti jsou nejpravicovější. Poměry hlasů pro levice a pravici odvozené z příslušného logitového modelu jsou po řadě 1,73; 0,95; 0,62; 0,31.

Dotaz na náboženské vyznání připouštěl čtyři možné odpovědi: bez vyznání, římskokatolické, jiné křesťanské, mimokřesťanské. Poslední variantu nikdo z vybraných voličů neoznačil. Poměr hlasů pro levice a pro pravici pro voliče bez vyznání je 1,11, pro voliče římskokatolického vyznání 0,88 a pro voliče jiného křesťanského vyznání 0,82. Mezi posledními dvěma údaji není významný rozdíl, a proto můžeme rozdělit voliče do dvou skupin: na voliče bez vyznání a voliče hlásící se k nějakému křesťanskému náboženství. Ti první jsou levicovější než ti druzí.

Velikost místa bydliště nebyla zjišťována dotazem, ale vyplynula z výběrového plánu. Místa byla rozdělena do čtyř kategorií: velká města (nad 100 000 obyvatel), střední města (od 15 000 do 99 999), malá města (od 2 800 do 14 999), vesnice (2 799 a méně). Poměr hlasů pro levice a pro pravici ve velkých městech je 0,65, ve středních a malých městech 1,06 a na vesnicích 1,17. Je zde tudíž významná souvislost mezi volebním chováním a velikostí místa bydliště voliče: voliči z velkých měst jsou pravicovější než voliči z ostatních měst a ti jsou opět pravicovější než voliči z vesnic.

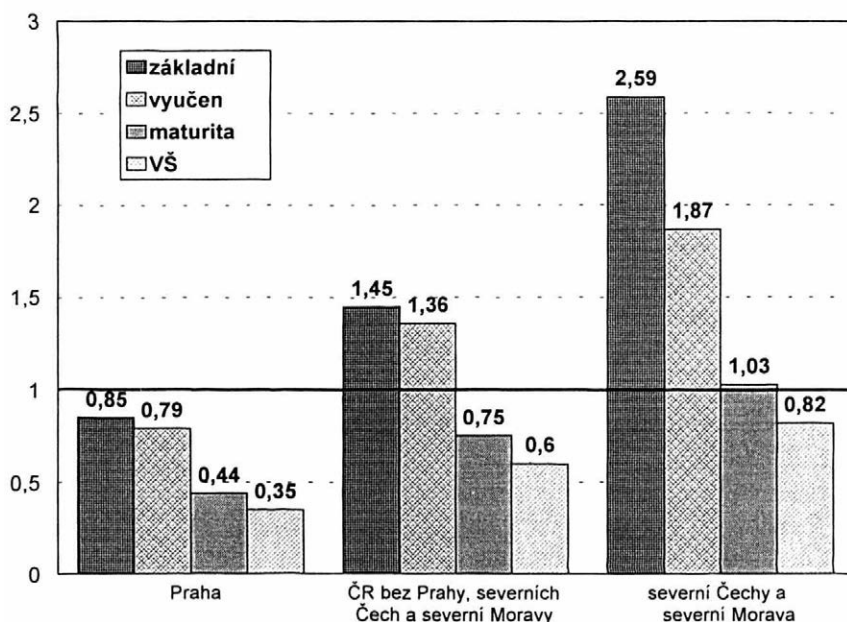
Dále uvedené poměry hlasů pro levice a pro pravici v jednotlivých regionech nejsou vypočteny z výběrového souboru voličů, který nepokrývá jednotlivé regiony dostatečně přesně, ale přímo ze skutečných volebních výsledků, které byly uveřejněny v denním tisku. Regiony uvádíme v pořadí od nejlevicovějších, číslo v závorce je poměr hlasů pro levice a pro pravici: severomoravský (1,36), severočeský (1,29), západočeský (1,09), středočeský (1,04), jihomoravský (1,02), jihočeský (0,94), východočeský (0,86), Praha (0,50). V roce 1996 bylo pořadí jen o trochu jiné: severočeský (1,18), severomoravský (1,14), západočeský (0,97), středočeský (0,93), jihomoravský a jihočeský (0,87), východočeský (0,79), Praha (0,47).

Dotaz na dobu, kdy se volič rozhodl pro stranu, kterou zvolil, měl čtyři varianty odpovědi: dnes, během posledních čtrnácti dnů, během posledních dvou měsíců, již před

více než dvěma měsíci. Nadpoloviční část voličů (59,2 %) měla jasno už víc než dva měsíce před volbami a v této skupině převažovali voliči levicových stran nad voliči pravicových stran ($n(L) / n(P) = 1,12$). V den voleb se rozhodlo 11,6 % voličů, během posledních čtrnácti dnů před volbami 15,4 % voličů a během posledních dvou měsíců 13,8 % voličů. Ve všech třech skupinách převažovali voliči pravicových stran (poměr hlasů pro levici a pro pravici byl po řadě 0,95; 0,75; 0,83).

Pro čtenáře, které zajímají i vícerozměrné vztahy, uvedeme čtyři modely, které dávají do souvislosti volební chování se vzděláním (resp. zaměstnáním) a oblastí, odkud volič pochází, nebo s pohlavím a věkem. Jde tedy o dva třírozměrné a o dva čtyřrozměrné modely. Graf 1 zobrazuje souvislost mezi volebním chováním (vysvětlovaná proměnná), vzděláním voličů a oblastí, ze které volič pochází (vysvětlující proměnné). Rozlišujeme tři oblasti: Praha; Česká republika bez Prahy, severních Čech a severní Moravy; severní Morava a severní Čechy. Obě vysvětlující proměnné významně diferencují volební chování, a to nikoliv nezávisle, ale provázaně. Z grafu 1 můžeme vyčíst několik závěrů. Čím vyšší vzdělání, tím menší přitažlivost levicových stran pro voliče, to platí ve všech oblastech, ale je zde jeden rozdíl. Zatímco v prvních dvou oblastech je jen malý (i když významný) rozdíl mezi chováním voličů se základním vzděláním a vyučenými, v oblasti tvořené severními Čechami a severní Moravou je tento rozdíl významně větší. Dále graf 1 názorně ukazuje, jak výrazně se liší volební chování občanů se stejným typem vzdělání, ale z různých oblastí.

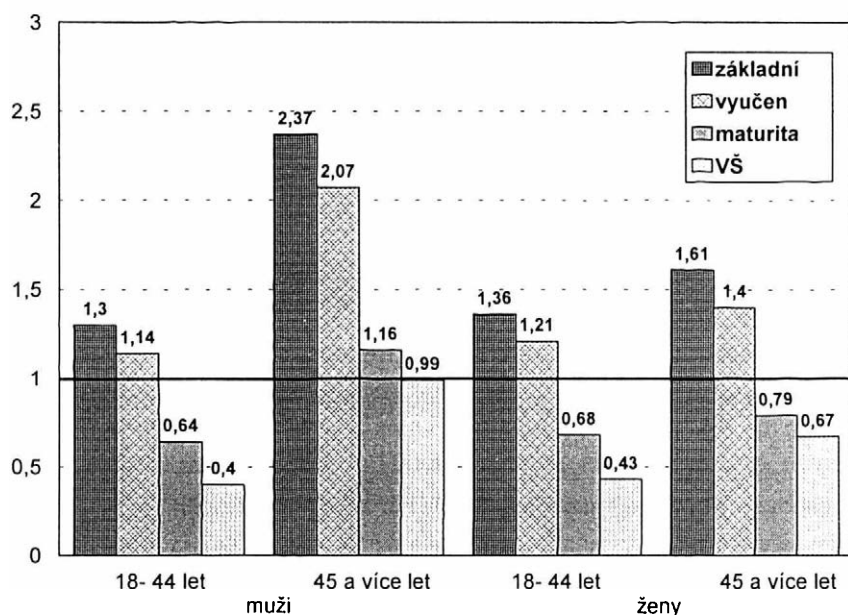
Graf 1. Počet hlasů pro levici (ČSSD, KSČM, DŽJ) ku počtu hlasů pro pravici (ODS, KDU-ČSL, US, DEU) ve volbách 1998: odhady z logitového modelu

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (červen 1998)

Graf 2 demonstruje souvislost volebního chování se vzděláním, věkem a pohlavím voliče. Všechny vysvětlující proměnné významně diferencují chování voličů. Jejich souvislost s volebním chováním je opět vzájemně provázaná, neboť se uplatňuje interakční vliv vzdělání a věku a také pohlaví a věku na volební chování. Ve všech podskupinách vzniklých rozkladem podle pohlaví a věku se objevuje opět očekávaný efekt vzdělání, v němž přitažlivost levice se zmenšuje s růstem vzdělání. Rozdíl v chování voličů se základním vzděláním a vyučených není příliš velký (i když významný) a je stejný ve všech podskupinách. Velký rozdíl je v chování voličů vyučených a voličů s maturitou a je opět stejný ve všech podskupinách. Rozdíl v chování voličů s maturitou a s vysokou školou je velký u mladších mužů a žen a mnohem menší u starších mužů a žen. Dále můžeme z grafu 2 vyčíst, že volební chování mladších mužů a žen stejného typu vzdělání je prakticky stejné, zatímco mezi volebním chováním starších mužů a žen stejného typu vzdělání je rozdíl velmi markantní, muži jsou levicovější.

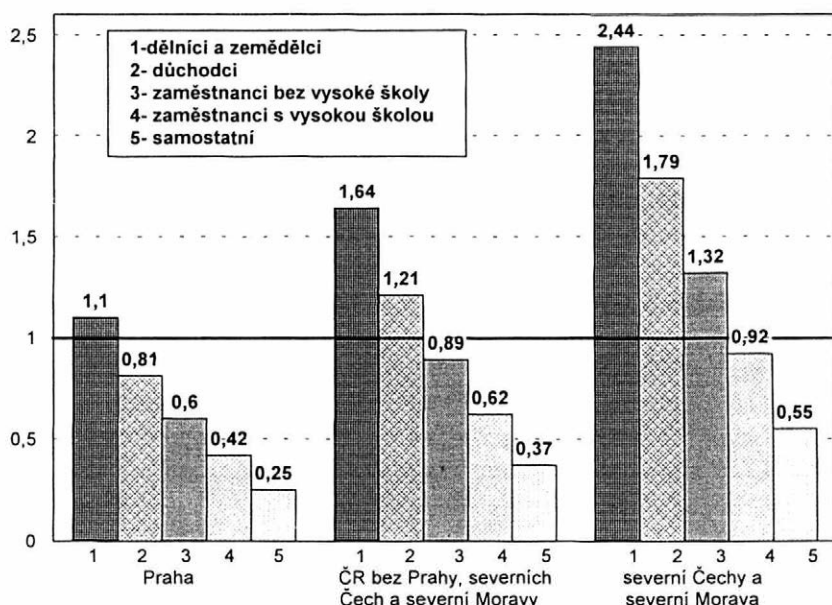
Graf 2. Počet hlasů pro levice (ČSSD, KSČM, DŽJ) ku počtu hlasů pro pravici (ODS, KDU-ČSL, US, DEU) ve volbách 1998: odhady z logitového modelu

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (červen 1998)

Vztah mezi volebním chováním na jedné straně a zaměstnáním voliče a oblastí, odkud pochází, na druhé straně ukazuje graf 3. Na rozdíl od dvou předchozích situací, v tomto případě je souvislost zaměstnání a volebního chování nezávislá na oblastí, což znamená, že je ve všech třech uvažovaných oblastech stejná. Z grafu 3 je vidět, že v každé z oblastí jsou nejlevicovější dělníci a zemědělci, pak následují důchodci, zaměstnanci bez vysoké školy, zaměstnanci s vysokou školou, samostatní. Graf 3 rovněž ukazuje, jak rozdílné je chování voličů stejného typu zaměstnání v různých oblastech.

Graf 3. Počet hlasů pro levice (ČSSD, KSČM, DŽJ) vydělený počtem hlasů pro pravici (ODS, KDU-ČSL, US, DEU) ve volbách 1998: odhady z logitového modelu

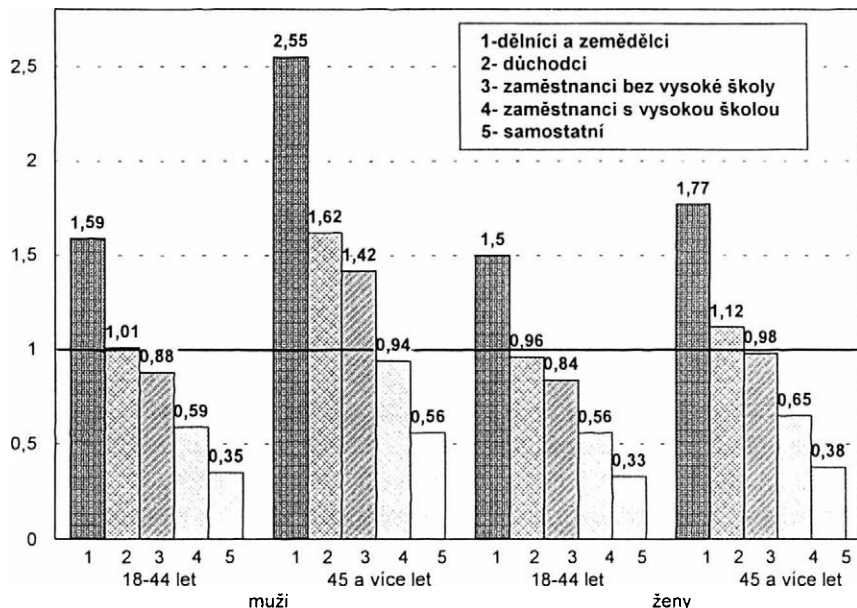

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (červen 1998)

Souvislost volebního chování se zaměstnáním, věkem a pohlavím udává graf 4, ze kterého lze vyvodit tyto závěry:

- a) zaměstnání ovlivňuje volbu stejným způsobem jak u mužů, tak u žen, jak u mladších, tak u starších voličů, působí tedy nezávisle na pohlaví a věku,
- b) prakticky neexistuje rozdíl ve volebním chování mladších mužů a žen stejných skupin zaměstnání, ale existuje značný rozdíl ve volebním chování starších mužů a žen stejných skupin zaměstnání v tom smyslu, že muži jsou levicovější než ženy,
- c) starší generace se projevuje jako levicovější než mladší generace,
- d) starší a mladší muži se ve volebním chování liší mnohem více než starší a mladší ženy.

Graf 4. Počet hlasů pro levice (ČSSD, KSČM, DŽJ) vydělený počtem hlasů pro pravici (ODS, KDU-ČSL, US, DEU) ve volbách 1998: odhady z logitového modelu

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (červen 1998)

5. Porovnání voličů ČSSD a KSČM

Pohlaví voliče při rozhodování mezi ČSSD a KSČM nehraje roli, ale naopak věk má význam mimořádný: čím mladší volič, tím silněji preferuje ČSSD před KSČM. Jak ukazují podíly hlasů pro ČSSD a pro KSČM ve věkových kategoriích 18-29 let, 30-44 let, 45-59 let, 60 let a více (7,07; 4,27; 2,57; 1,55), souvislost je přímo lineární. Tento výsledek není žádným překvapením, neboť ČSSD je moderní levicová strana, která je přitažlivá pro mladé levicově orientované lidi, zatímco KSČM je věkově stará populistická levicová strana.

Podíl hlasů pro ČSSD a pro KSČM ve skupině voličů se základním vzděláním je 1,66, což je významně méně než celkový podíl (2,93). To signalizuje, že přitažlivost ČSSD je pro tuto skupinu snižena. Naopak ve skupině voličů s maturitou a s vysokoškolským diplomem je zmíněný poměr 3,47, tedy přitažlivost ČSSD je pro tyto voliče zvýšená. Poměr hlasů pro ČSSD a pro KSČM ve skupině vyučených je 3,07 a neliší se významně od celkového podílu voličů těchto dvou stran. Lze tedy shrnout asi tak, že přitažlivost ČSSD při srovnání s KSČM roste s růstem vzdělání od základního po s maturitou a dále se už nemění. Voliči ČSSD jsou tedy nejen mladší než voliči KSČM, ale i vzdělanější.

Souvislost volby mezi ČSSD a KSČM a náboženským vyznáním rovněž existuje. Voliči bez vyznání preferují ČSSD méně než voliči hlásící se k římskokatolickému vyznání a ti opět méně než voliči hlásící se k jinému křesťanskému náboženství. Poměry hlasů pro ČSSD a pro KSČM jsou v těchto skupinách po řadě 2,57; 3,44; 4,60 (rostou lineárně). Pokud jde o dobu před volbami, ve které se rozhodli voliči pro ČSSD nebo

KSČM, pak mezi voliči, kteří se rozhodli dříve než dva měsíce před volbami, je zastoupení voličů ČSSD menší, než odpovídá poměru všech voličů těchto dvou stran (2,22 proti 2,93). V ostatních případech, tj. rozhodnutí v den voleb nebo během posledních čtrnácti dnů před volbami nebo během posledních dvou měsíců, je zastoupení voličů ČSSD větší, než by odpovídalo poměru všech voličů (4,79, 6,34, 6,34 proti 2,93). To tedy znamená, že voliči KSČM nečekali se svým rozhodnutím tak dlouho jako voliči ČSSD.

Preference ČSSD před KSČM jsou nejsilnější u zaměstnanců s vysokou školou (poměr hlasů je 4,55), u zaměstnanců bez vysoké školy (4,21), u samostatných (4,07). U skupiny dělníků a zemědělců odpovídá poměr hlasů (3,04) celkovému poměru hlasů pro tyto dvě politické strany (2,93). Pro voliče důchodce je přitažlivost ČSSD nejmenší ($n(\text{ČSSD}) / n(\text{KSČM}) = 1,64$). Lze tedy shrnout, že levicově orientovaní zaměstnanci a samostatní výrazně upřednostňují ČSSD před KSČM, zatímco levicově orientovaní důchodci dávají výrazně přednost KSČM. U posledně jmenovaných zajisté silně intervenuje věk. I velikost místa bydliště zřetelně diferencuje poměry hlasů pro ČSSD a KSČM. Čím větší místo, tím větší sympatie k ČSSD. Poměry hlasů jsou následující: 4,12 pro velká města, 3,39 pro střední města, 2,79 pro malá města a 2,30 pro vesnice.

Převaha hlasů pro ČSSD nad hlasy pro KSČM je největší v severomoravském regionu (3,46). Následují regiony Praha (3,35), východočeský (2,99), středočeský (2,84), západočeský (2,79), severočeský (2,76), jihočeský (2,71), jihomoravský (2,58). Zlom znamenající menší sympatie pro ČSSD, než by odpovídalo celkovému poměru hlasů mezi ČSSD a KSČM, nastává u středočeského kraje.

6. Porovnání voličů ODS, KDU-ČSL a US

První rozdíl mezi voliči ODS (resp. US) a KDU-ČSL spočívá v tom, že muži upřednostňují ODS (resp. US) a ženy KDU-ČSL v tom smyslu, že podíl mužů volících ODS (resp. US) a volících KDU-ČSL je významně větší než 3,08 (resp. 0,96), což je podíl všech voličů ODS (resp. US) a KDU-ČSL. U žen je tomu naopak. Mezi voliči ODS a US se tento rys neobjevuje. Další rozdíl mezi voliči ODS a KDU-ČSL je dán věkem. Voliči ve věkových kategoriích 18-29, 30-44, 45-59 upřednostňují ODS (podíl voličů ODS a KDU-ČSL je v nich 3,59), voliči starší dávají přednost KDU-ČSL (podíl voličů ODS a KDU-ČSL starších 59 let je 2,00). Podíl všech voličů ODS a US činí 3,23, zatímco podíl voličů ODS a US ve věku 18-29 let je 2,74 a v dalších věkových kategoriích 3,44. To znamená, že voliči do 29 let preferují US před ODS, u voličů od 30 let výše je tomu naopak. Rozdíl mezi voliči US a KDU-ČSL podle věku je do značné míry podobný rozdílu mezi voliči ODS a KDU-ČSL: věkové kategorie do 59 let, zejména ta nejmladší, preferují US, voliči starší 59 let preferují KDU-ČSL. Stručně řečeno: pro voliče starší 59 let je přitažlivější KDU-ČSL než ODS nebo US, pro voliče do 59 je tomu naopak. Pro nejmladší voliče je nepřitažlivější US.

Z hlediska vzdělání preferují voliči se základním vzděláním nebo vyučením KDU-ČSL před ODS a voliči s maturitou nebo s vysokoškolským diplomem ODS před KDU-ČSL. Podíl hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL je pro obě nižší vzdělanostní skupiny 1,30 a pro obě vyšší 3,74. Voliči s vysokoškolským vzděláním dávají přednost US před ODS (podíl hlasů pro ODS a US je v této skupině 2,20), voliči tří nižších vzdělanostních skupin mírně upřednostňují ODS před US (podíl hlasů pro ODS a US je ve všech třech skupinách 3,54). Přitažlivost KDU-ČSL před US se rychle zmenšuje s růstem vzdělání, odpovídající poměry jsou 2,73, 1,22, 0,95, 0,59. Shrnutí: pro voliče, kteří jsou nejvýše

vyučení, je z diskutovaných tří stran nejpřitažlivější KDU-ČSL, pro voliče s vysokoškolským vzděláním je nejpřitažlivější US.

Voliči bez náboženského vyznání výrazně preferují ODS před KDU-ČSL ($n(\text{ODS}) / n(\text{KDU-ČSL}) = 7,53$) a rovněž US před KDU-ČSL ($n(\text{US}) / n(\text{KDU-ČSL}) = 2,41$), u voličů, kteří se hlásí k římskokatolickému vyznání, je to přesně naopak ($n(\text{ODS}) / n(\text{KDU-ČSL}) = 1,47$, $n(\text{US}) / n(\text{KDU-ČSL}) = 0,44$). Podíl hlasů odevzdaných pro ODS a KDU-ČSL, respektive pro US a KDU-ČSL, u voličů s jiným vyznáním než římskokatolickým se významně neliší od podílu všech hlasů odevzdaných pro uvedené strany. Typ náboženského vyznání významně neovlivňuje poměr hlasů pro ODS a US.

ODS před KDU-ČSL výrazně preferují zejména samostatně výdělečně činní voliči a rovněž zaměstnanci bez vysoké školy (poměry hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL u těchto skupin voličů jsou 9,20 a 4,21). KDU-ČSL před ODS dávají přednost skupina dělníků a zemědělců (poměry hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL u těchto skupin voličů jsou 1,83 a 1,99). Mezi prvními dvěma zmíněnými skupinami a druhými dvěma se umisťují zaměstnanci s vysokou školou, u nichž je poměr hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL roven 2,97. ODS před US dávají přednost samostatní, naopak je to u zaměstnanců s vysokou školou (poměry hlasů pro ODS a US jsou po řadě 4,10 a 2,18). Ostatní skupiny, tj. zaměstnanci bez vysoké školy, dělníci a zemědělci, důchodci, se chovají stejně a příslušný poměr hlasů pro ODS a pro US se pohybuje kolem 3,50. US upřednostňují před KDU-ČSL zejména samostatní, ale i zaměstnanci s vysokou školou i bez ní (poměry hlasů pro US a pro KDU-ČSL jsou po řadě 2,21, 1,36, 1,23). Naopak KDU-ČSL před US dávají přednost důchodci a skupina dělníků a zemědělců (odpovídající poměry hlasů pro US a pro KDU-ČSL jsou po řadě 0,56 a 0,51). Tyto výsledky jen potvrzují závěry zjištěné pro věkové a vzdělanostní skupiny. Jasně se tu vyděluje KDU-ČSL, kterou upřednostňují dělníci, zemědělci a důchodci, před ODS i US. Mezi voliči ODS a US je nejpodstatnější rozdíl ve skupině samostatných, pro které je přesvědčivě přitažlivější ODS, a ve skupině zaměstnanců s vysokou školou, kteří preferují US.

S růstem velikosti místa bydliště voličů rostou poměry hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL následovně: 1,84, 2,69, 3,92, 5,71. Stejný typ souvislosti se projevuje i u poměru hlasů pro US a pro KDU-ČSL: 0,57, 0,84, 1,22, 1,77. Velikost místa bydliště neovlivňuje poměr hlasů pro ODS a US, neboť jeho hodnoty pro velká, střední, malá města a vesnice se významně neliší od hodnoty 3,23, což je poměr všech hlasů pro ODS a pro US.

Poměr hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL uspořádává jednotlivé regiony takto: Praha (6,90), severočeský (6,34), střeďočeký (4,61), západočeký (4,07), jihočeký (2,87), severomoravský (2,47) východočeký (2,40), jihomoravský (1,70). Zlom ve prospěch KDU-ČSL nastává u jihočekého regionu, protože poměr hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL pro všechny voliče je 3,08. Poměr hlasů pro ODS a pro US dává toto pořadí regionů: střeďočeký (3,79), severomoravský (3,61), severočeský (3,37), jihočeký (3,32), západočeký (3,31), Praha (3,17), východočeký (3,06), jihomoravský (2,70). Zlom ve prospěch US nastává u Prahy, protože poměr hlasů pro ODS a pro US pro všechny voliče je 3,23. Poměr hlasů pro US a pro KDU-ČSL dává toto pořadí: Praha (2,18), severočeský (1,88), západočeký (1,23), střeďočeký (1,22), jihočeký (0,86), východočeký (0,78), severomoravský (0,68), jihomoravský (0,63). Pořadí je blízké pořadí podle poměru hlasů pro ODS a pro KDU-ČSL. Zlom ve prospěch KDU-ČSL nastává u jihočekého regionu, protože podíl hlasů pro US a pro KDU-ČSL pro všechny voliče je 0,96.

Pokud se jedná o dobu, ve které se voliči rozhodli pro tu kterou politickou stranu, pak voliči ODS se častěji než voliči KDU-ČSL, a zejména než voliči US rozhodli déle než dva měsíce před volbami a méně často v kratších termínech před volbami. Ze srovnání voličů US a KDU-ČSL vyplývá, že voliči US se častěji než voliči KDU-ČSL rozhodli během posledních čtrnácti dnů nebo během posledních dvou měsíců před volbami, zatímco voliči KDU-ČSL se častěji než voliči US rozhodli až v den voleb nebo déle než dva měsíce před volbami.

7. Charakteristiky voličů jednotlivých parlamentních stran

Zatímco v částech 5 a 6 jsme mezi sebou porovnávali zvláště voliče dvou levicových stran a zvláště voliče ODS, US a KDU-ČSL, zde předkládané charakteristiky jsou výsledkem porovnání zmíněných pěti stran najednou. Typickým voličem ODS je muž nebo žena ve věku 18-44 let z velkého města, se vzděláním, které bylo ukončeno alespoň maturitou, samostatně výdělečně činný(á) nebo i zaměstnanec (zaměstnankyně), nehlásící se k žádnému náboženskému vyznání nebo ke křesťanskému, ale ne k římskokatolickému. Dále je to osoba, která se rozhodla volit tuto stranu už více než dva měsíce před volbami a která v roce 1996 volila ODS nebo ODA nebo některou z malých stran, které ve volbách neuspěly, nebo nevolila, ať už proto, že byla ještě příliš mladá, nebo z jiného důvodu. Co se regionu týče, pochází zejména z Prahy.

Typický volič US se od typického voliče ODS liší zejména v tom, že se pro US rozhodl kratší čas před volbami, konkrétně během posledních čtrnácti dnů nebo během posledních dvou měsíců. Určitý rozdíl je také ve vzdělání. Je to opět volič, který má alespoň maturitu, ale častěji než u voličů ODS má vysokou školu. Typický volič KDU-ČSL je ovšem zcela jiný. Je to žena v důchodovém věku, se základním vzděláním, římskokatolického vyznání, pocházející z vesnice či malého města jihomoravského či východočeského kraje, která tuto stranu volila už v minulých volbách.

Typický volič ČSSD je vyučený muž pracující jako dělník ve věku 33-59 let, který pochází ze středně velkého nebo malého města a který je bez vyznání. Je zejména ze severočeského nebo ze severomoravského kraje. V minulých volbách volil ČSSD nebo SPR-RSČ nebo některou z malých stran, která se nedostala do parlamentu, nebo nevolil vůbec, ať už proto, že mu nebylo ještě 18 let, nebo z jiných důvodů. Typický volič KSČM je muž se základním vzděláním, důchodce, z vesnice nebo z malého města, ze severočeského, severomoravského, ale i jihomoravského kraje. Svou stranu volil už v minulých volbách a tentokrát se pro ni rozhodl už více než dva měsíce před volbami.

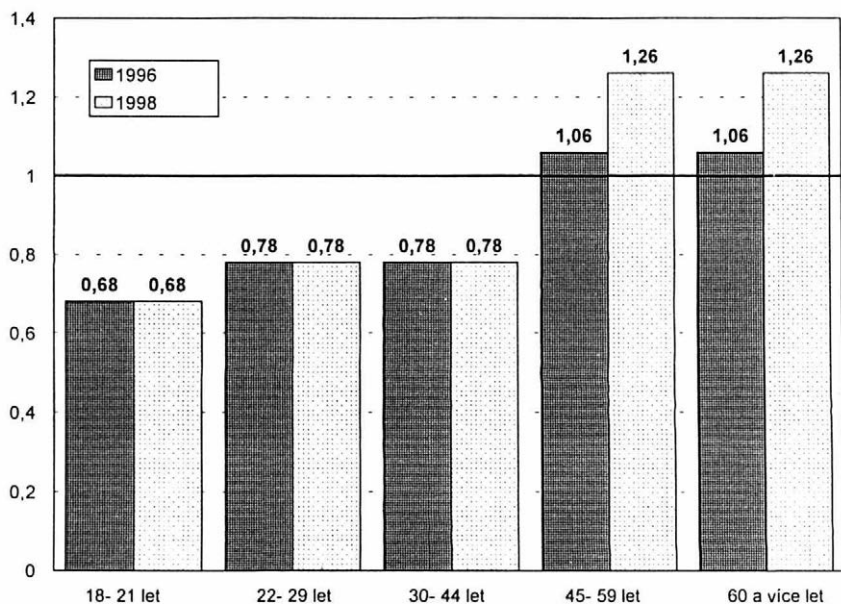
8. Porovnání výsledků voleb 1998 s výsledky voleb 1996

Jak již bylo řečeno na začátku, výsledky voleb 1998 přinesly další posun doleva. Pod levici byly zahrnuty v roce 1996 ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL a v roce 1998 ČSSD, KSČM, DŽJ. Pod pravici byly zahrnuty v roce 1996 ODS, KDU-ČSL, ODA, DEU, ČP a v roce 1998 ODS, KDU-ČSL, US, DEU. Posun pochopitelně nemusel být v různých podskupinách voličů stejně velký, v některých podskupinách k němu ani nemuselo dojít. Aby nedošlo k nedorozumění, o posunu doleva hovoříme v případě, kdy poměr hlasů pro levici a pro pravici je v roce 1998 významně větší než v roce 1996.

Graf 5 ukazuje, jak souvisí volba mezi pravici a levici s věkem voliče a rokem voleb. Z obrázku je zřejmé, že k posunu doleva došlo pouze u voličů starších, tj. ve věkových kategoriích 45-59 let a 60 a více let. Posun u těchto dvou kategorií je statisticky významný. Graf 6 zobrazuje souvislost volby mezi pravici a levici se vzděláním voliče a

rokem voleb. Opět vidíme, že k posunu doleva nedošlo ve všech vzdělanostních kategoriích, ale pouze u voličů se základním vzděláním nebo vyučených. Posun je opět statisticky významný.

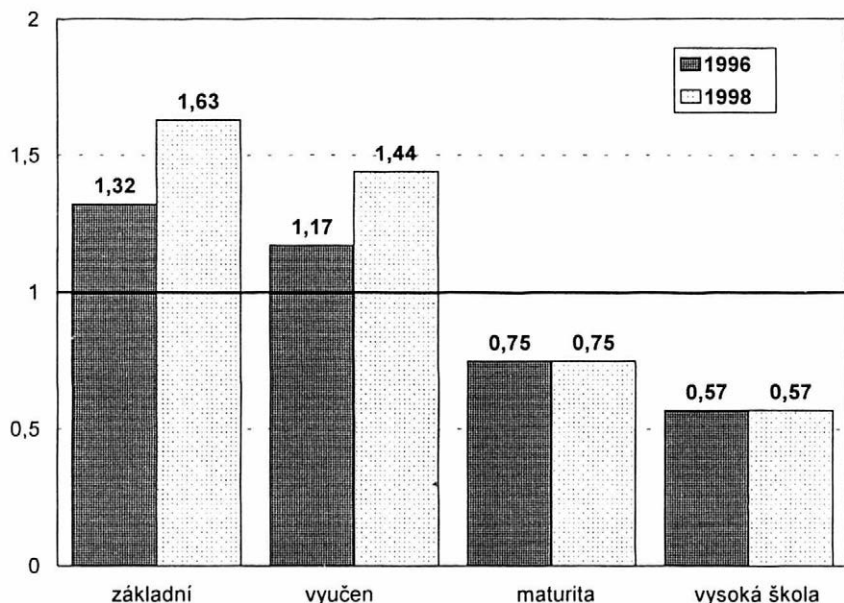
Graf 5. Počet hlasů pro levice ku počtu hlasů pro pravici: odhady z logitového modelu

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (1996, 1998)

Poznámka: levice v roce 1996: ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL
 levice v roce 1998: ČSSD, KSČM, DŽJ
 pravice v roce 1996: ODS, KDU-ČSL, ODA, DEU, ČP
 pravice v roce 1998: ODS, KDU-ČSL, US, DEU

Graf 6. Počet hlasů pro levice ku počtu hlasů pro pravici: odhady z logitového modelu

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (1996, 1998)

Poznámka: levice v roce 1996: ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL

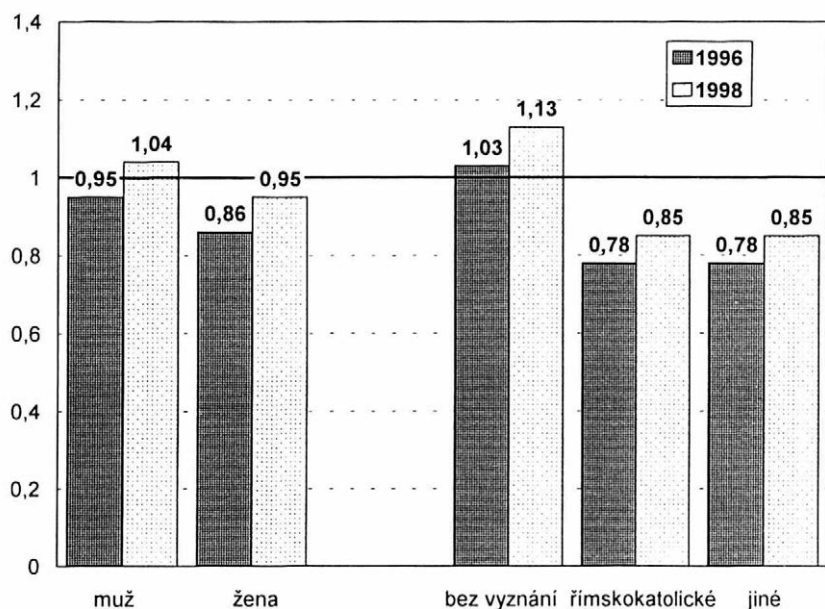
levice v roce 1998: ČSSD, KSČM, DŽJ

pravice v roce 1996: ODS, KDU-ČSL, ODA, DEU, ČP

pravice v roce 1998: ODS, KDU-ČSL, US, DEU

Posun doleva nastal jak u mužů, tak u žen, a to stejně silný. Totéž platí i pro skupiny vzniklé rozkladem podle náboženského vyznání (viz graf 7). Posun doleva se nekonal u samostatně výdělečně činných a u zaměstnanců bez vysoké školy. Zaměstnanci s vysokoškolským vzděláním, skupina dělníků a zemědělců a důchodci se doleva posunuli, a to stejně silně (viz graf 8). Graf 9 znázorňuje souvislost volby mezi levicí a pravicí s pohlavím, věkem a vzděláním voličů a rokem voleb. Posun doleva nenastal u mužů a žen ve věku 18-44 let majících alespoň maturitu. Největší posun absolvovali muži a ženy ve věku 45 let a více se základním vzděláním nebo s vyučením. O něco menší, ale rovněž významný posun doleva se projevil u mužů a žen ve věku 45 let a více majících vzdělání s maturitou nebo vysokoškolské.

Graf 7. Počet hlasů pro levice ku počtu hlasů pro pravici: odhady z logitových modelů

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (1996, 1998)

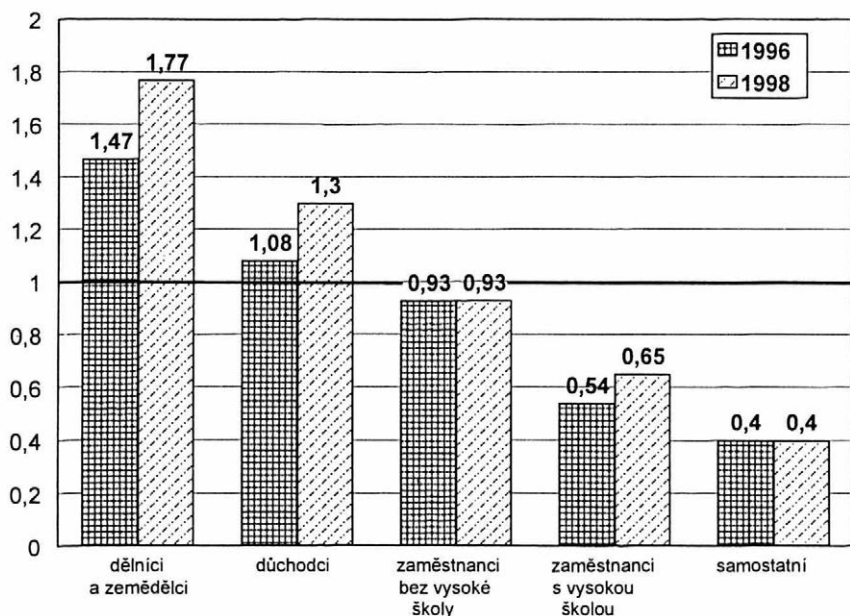
Poznámka: levice v roce 1996: ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL

levice v roce 1998: ČSSD, KSČM, DŽJ

pravice v roce 1996: ODS, KDU-ČSL, ODA, DEU, ČP

pravice v roce 1998: ODS, KDU-ČSL, US, DEU

Graf 8. Počet hlasů pro levici vydělený počtem hlasů pro pravici: odhady z logitového modelu

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (1996, 1998)

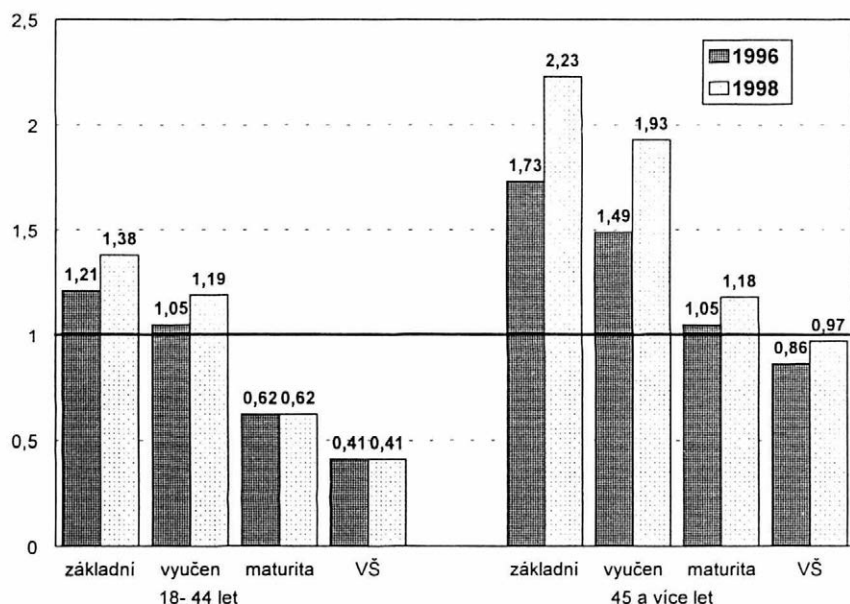
Poznámka: levice v roce 1996: ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL

levice v roce 1998: ČSSD, KSČM, DŽJ

pravice v roce 1996: ODS, KDU-ČSL, ODA, DEU, ČP

pravice v roce 1998: ODS, KDU-ČSL, US, DEU

Graf 9A. Počet hlasů pro levice ku počtu hlasů pro pravici: odhady z logitového modelu (muži)

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (1996, 1998)

Poznámka: levice v roce 1996: ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL

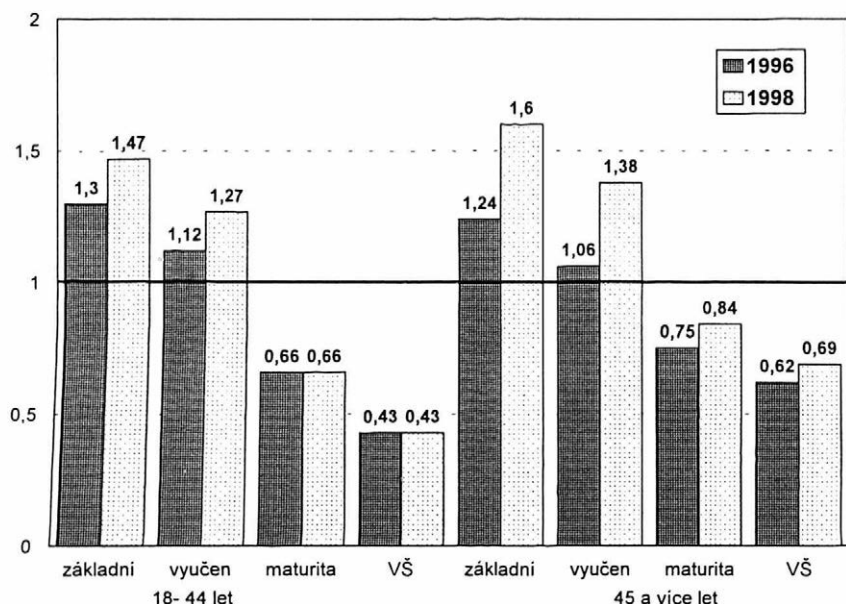
levice v roce 1998: ČSSD, KSČM, DŽJ

pravice v roce 1996: ODS, KDU-ČSL, ODA, DEU, ČP

pravice v roce 1998: ODS, KDU-ČSL, US, DEU

Grafy 9A a 9B se vztahují k jednomu modelu a odděleně jsou prezentovány jen z důvodů přehlednosti.

Graf 9B. Počet hlasů pro levice ku počtu hlasů pro pravici: odhady z logitového modelu (ženy)

Zdroj: IFES/SC&C pro Českou televizi (1996, 1998)

Poznámka: levice v roce 1996: ČSSD, KSČM, DŽJ, LB, SDL

levice v roce 1998: ČSSD, KSČM, DŽJ

pravice v roce 1996: ODS, KDU-ČSL, ODA, DEU, ČP

pravice v roce 1998: ODS, KDU-ČSL, US, DEU

Grafy 9A a 9B se vztahují k jednomu modelu a odděleně jsou prezentovány jen z důvodů přehlednosti.

Celkový posun doleva se rozdělil diferencovaně i mezi jednotlivé regiony. Nejmenší byl v Praze ($n(L) / n(P) = 0,47$ v roce 1996 a $0,50$ v roce 1998), následují regiony jihočeský ($0,87; 0,94$), severočeský ($1,18; 1,29$), východočeský ($0,79; 0,86$), středočeský ($0,93; 1,04$), západočeský ($0,97; 1,09$), jihomoravský ($0,87; 1,02$), severomoravský ($1,14; 1,36$). Morava se tedy posunula doleva více než Čechy.

Hlavními rivaly a stranami s nejvyššími volebními preferencemi ve volbách 1996 i 1998 byly ČSSD a ODS. Šance volby ČSSD (tj. poměry hlasů pro ČSSD a pro ODS) vzrostly od voleb 1996 u všech věkových i vzdělanostních kategorií a téměř u všech sociálních skupin. Jedinou výjimkou byli samostatní, u nichž se šance volby ČSSD nezměnila. Šance ČSSD u voličů do 44 let vzrostly jen nepatrně (z $0,95$ na $1,04$). Tento výsledek platí i pro jednotlivé věkové skupiny 18-21, 22-29, 30-44 let. Mnohem větší vzrůst sympatií k ČSSD lze pozorovat u voličů ve věku 45-59 let (šance ČSSD vzrostly z $1,12$ na $1,47$), a zejména u voličů od 60 let (šance ČSSD vzrostly z $0,66$ na $1,14$).

Vzhledem ke vzdělání voliče se šance ČSSD zvětšily nejvíce u voličů se základním vzděláním (z $1,12$ na $1,79$). U voličů s jinými typy vzdělání vzrostly šance ČSSD se stejnou intenzitou: z $1,32$ na $1,66$ u vyučených, z $0,75$ na $0,95$ u voličů s maturitou a z $0,57$ na $0,71$ u voličů s vysokoškolským vzděláním. Vzrůst šancí ČSSD u jednotlivých sociálních skupin byl dosti rozdílný. Jak již bylo řečeno, u samostatných zůstala šance ČSSD

na stejné úrovni jako v roce 1996 (0,41). Nejvíce vzrostla u důchodců (z 0,74 na 1,22), u zaměstnanců s vysokou školou (z 0,64 na 0,98) a u skupiny dělníků a zemědělců (z 1,87 na 2,53). U zaměstnanců bez vysoké školy se šance ČSSD zvětšila jen mírně (z 1,05 na 1,20).

9. Diskuse výsledků

Předčasné parlamentní volby 1998 vynesly do Poslanecké sněmovny dvě levicové strany (ČSSD a KSČM), které získaly dohromady 43,34 % hlasů a tři nelevicové strany (ODS, KDU-ČSL, US), které obdržely úhrnem 45,34 % hlasů. To znamená, že propadlo 11,32 % hlasů. Zřejmě se tu projevila taktická volba: voliči nechťeli, aby jejich hlasy propadly, neboť pochopili, že volby by měly rozhodnout, zda dojde k transferu moci, a chtěli být tohoto rozhodování účastni. Na jedné straně tu byla velká touha po změně, na druhé straně ale i strach před levicovou politikou, který se zvětšoval s blížícím se termínem voleb.

Výzkumy preferencí politických stran už od konce roku 1996 ukazovaly nárůst sympatií k ČSSD a pokles sympatií k pravicovým stranám, jmenovitě ODS a ODA, který byl obzvláště na počátku roku 1998 velmi citelný. Jak se ale volby přibližovaly, tak přibývalo potenciálních voličů ODS. Nakonec bylo zřejmé, že nejvíce hlasů si mezi sebou rozdělí ČSSD a ODS, a že tedy výsledky voleb u těchto dvou stran ovlivní další vývoj. Proto i voliči, kteří byli dlouho nerozhodnutí, zda vůbec půjdou k volbám, rozdělili své hlasy převážně mezi tyto dvě strany. ČSSD a ODS měly společné i to, že je častěji volili občané, kteří v minulých volbách volili strany, které se nakonec do Parlamentu nedostaly, nebo občané, kteří se v roce 1996 voleb nezúčastnili, ať už proto, že byli příliš mladí, nebo z jiných důvodů. Jinak je samozřejmě nejčastěji volili ti občané, kteří je volili už v minulých volbách. ODS dostala i hodně hlasů od bývalých voličů ODA, kteří zřejmě uposlechli výzvu ODA, aby dali své hlasy ODS nebo US, zatímco ČSSD získala hodně hlasů od bývalých voličů SPR-RSČ. Posledně jmenovaná skutečnost dobře koresponduje s tím, že voliči SPR-RSČ se v minulosti umísťovali jak na ose deklarované politické orientace, tak na hodnotově založené škále levopravé politické orientace vedle ČSSD [viz Vlachová a Matějů 1998, Matějů a Vlachová 1998].

Volba a sociální skupina

Príslušnost k určité sociální třídě bývá ostře sledovaným faktorem, který diferencuje volební chování. Dělníci mají tradičně větší sklon k levicovým názorům, lidé v rutinních nemanuálních profesích tíhnou ke středu, odborníci spíše preferují pravici a nejvíce vpravo jsou samostatně výdělečně činní [Heath et al. 1991]. Povaha dotazu na zaměstnání ve výzkumu, z něhož čerpáme, nedovoluje identifikovat v moderní sociologii používané sociální třídy, a proto zde nehovoříme o třídách, ale o sociálních skupinách. Pořadí těchto skupin, které jsme získali na základě poměrů hlasů pro levici a pro pravici, je takové, jaké bychom očekávali při znalosti volebního chování sociálních tříd. K levicovým stranám mají největší náklonnost dělníci a zemědělci, nejmenší pak samostatně výdělečně činní. Mezi těmito krajními skupinami se pohybují zaměstnanci bez vysoké školy (tuto skupinu snad lze přibližně ztotožnit s rutinními nemanuálními) a s vysokou školou (tato skupina přibližně koresponduje s odborníky).

K prognóze volebního chování důchodců (ti bývají většinou řazeni do tříd podle posledního zaměstnání, tuto informaci ale exit poll neposkytuje) můžeme použít poznatku, že skupiny, které jsou závislé na přerozdělování, dávají spíše přednost levici. Dů-

chodci jsou skutečně hned po skupině dělníků a zemědělců další, kteří preferují levici před pravici. Je zřejmé, že jednotlivé skupiny nejsou vzhledem ke sledovanému tématu homogenní, což se zejména projevuje právě u důchodců. Skutečně, když je rozdělíme na důchodce, kteří jsou nejvýše vyučení, a kteří tedy pracovali nejspíše jako dělníci, a na důchodce, kteří mají alespoň maturitu, a kteří tak nejčastěji pracovali v nemanuálních profesích, volební chování těchto dvou skupin je významně odlišné. Ti první se chovají jako skupina dělníků a zemědělců, ti druzí jako zaměstnanci bez vysoké školy.

Rozdělení samostatných podle stejného principu umožní alespoň přibližně oddělit soukromé řemeslníky, drobné obchodníky ap. od ostatních samostatných, působících např. v advokacii, medicíně, ve výzkumu trhu, v médiích, v reklamě, ve vzdělávání ap. Zde se ukazuje fakt samostatnosti silnějším činidlem než typ vzdělání, neboť ti první nekopírují chování skupiny, která by jim byla vzdělanostně blízká či alespoň bližší, ale chovají se stejně jako zaměstnanci s vysokou školou. Ti druzí jsou ještě více nakloněni pravicovým stranám než ti první, a tvoří tak skupinu, která je nejvíce napravo.

Sympatie pravicových voličů jsou mezi jednotlivé pravicové strany rozděleny takto: zaměstnanci s vysokou školou preferují US, zaměstnanci bez vysoké školy a samostatní inklinují k ODS silněji než k US nebo KDU-ČSL a k US silněji než ke KDU-ČSL. Pro skupinu dělníků a zemědělců a pro důchodce je KDU-ČSL přitažlivější než ODS nebo US. Mezi levicovými voliči dávají přednost ČSSD před KSČM nejsilněji zaměstnanci s vysokou školou. Následují zaměstnanci bez vysoké školy, samostatní, dělníci a zemědělci a na samém konci se umísťují důchodci, kteří výrazně silněji inklinují ke KSČM než k ČSSD. Tato skutečnost bude zřejmě způsobena věkem (mezi důchodce jsou sice zahrnuti i invalidní důchodci, je jich však nepoměrně méně) a z toho plynoucí větší svázanost s předchozím režimem.

Volba a vzdělání

I vzdělání samo patří mezi faktory, které působí štěpení volebního chování. V naší zemi po roce 1989 stále platí, že voliči s nižším vzděláním, tj. nanejvýše vyučení, inklinují spíše k levici a voliči s vyšším vzděláním inklinují spíše k pravici. Tato zkušenost se potvrzuje v plné míře i v posledních parlamentních volbách. Tento fakt není zcela v souladu se situací v západoevropských demokraciích, i když i tam jsou mezi jednotlivými zeměmi v tomto směru značné rozdíly [viz např. Heath et al. 1991 nebo Harrop a Miller 1987]. Mezi voliči pravicových stran upřednostňují voliči s nižším vzděláním KDU-ČSL a voliči s vyšším vzděláním ODS. KDU-ČSL je totiž nejen vnímána nalevo od ODS, ale též jako méně liberální [viz Vlachová a Matějů 1998]. Pokud bychom chtěli hovořit o pravicových voličích s vysokoškolským vzděláním zvlášť, pak ti preferují US (dříve tuto roli hrála ODA, která byla vnímána jako nejliberálnější z parlamentních stran vzešlých z voleb 1996) [viz Matějů a Vlachová 1998]. Voliči levicových stran s nižším vzděláním upřednostňují KSČM, voliči s vyšším vzděláním ČSSD.

Volba a náboženské vyznání

Rovněž náboženské vyznání hraje roli v chování voličů. Jeho význam a hlavně afinita určitého vyznání a určitého typu politické strany bývají v každé zemi trochu jiné, což je často podmíněné historicky nebo dáno tradicí [viz např. Heath et al. 1991 nebo Harrop a Miller 1987]. I u nás má náboženské vyznání významný vliv, i když menší než jiné faktory, které jsme zkoumali. Nejde však o to, k jaké víře se voliči hlásí, ale zda se hlásí, nebo ne. Voliči, kteří jsou bez vyznání, preferují levici, voliči nějakého vyznání, mezi nimiž

tvoří voliči římskokatolického vyznání 83,30 %, preferují pravici, která zahrnuje KDU-ČSL, a tím je to dáno. Pravicoví voliči římskokatolického vyznání velmi výrazně preferují KDU-ČSL před ODS a US, u voličů bez vyznání je tomu naopak. Mezi levicovými voliči, kteří se hlásí k nějakému vyznání, je znatelně větší náklonnost k ČSSD než ke KSČM, u těch, kteří jsou bez vyznání, je to opačně.

Volba a věk voliče

Věk voliče a volba mezi levicí a pravicí jsou mezi sebou úzce propojené. Nedá se ovšem říci, že by preference levice rostly s věkem. Voliči se totiž rozpadají do dvou skupin. První skupinu tvoří věkové kategorie 18-19, 20-21, 22-29, 30-44 let a druhou věkové kategorie 45-59, 60 let a více. Tyto dvě skupiny jsou uvnitř homogenní (volební chování uvnitř nich není významně odlišné), mezi sebou jsou ale heterogenní, neboť starší voliči jsou více nakloněni levici než mladší. Tato skutečnost není nová, setkáváme se s ní v každém šetření po roce 1989 [viz např. Matějů a Řeháková 1997]. Od samého počátku měly mladší generace větší pochopení pro změny, protože cítily, že spíše získávají než ztrácejí, zatímco u starších tomu bylo naopak [Řeháková a Vlachová 1995]. A protože polistopadový vývoj byl spjat až do těchto voleb převážně s pravicovými stranami, inklinovaly k nim vždy mladší generace silněji než starší generace. Je zajímavé, že rozdíl v chování věkových skupin se projevuje více u mužů než u žen. Mezi voliči pravicových stran je nepřehlédnutelná náklonnost voličů starších 59 let ke KDU-ČSL. Voliči mladší tíhnou spíše k ODS nebo k US, k poslední jmenované straně pak zejména ti ve věku 18-29 let. Pro levicové voliče mladé a střední generace je přitažlivější ČSSD než KSČM, pro levicové voliče starší generace je tomu naopak. Souvislost věku a volby mezi levicí a pravicí je v České republice jiná, než je tomu ve většině demokracií. Tam jsou totiž mladí levicovější než staří [viz Harrop a Miller 1987]. Shoduje se ale skutečnost, že mladí jsou více než staří přitahováni novými stranami (v našem případě US).

Volba a pohlaví voliče

Ženy jsou více nakloněny pravicovým stranám, muži levicovým. Rozdíl ve volebním chování mužů a žen není velký, ale je významný. Zde se projevuje shoda se západními demokraciemi [viz Harrop a Miller 1987]. Mezi pravicovými voliči je to tak, že ženy upřednostňují KDU-ČSL před ODS i US, u mužů je tomu naopak. Důvodem tohoto chování může být fakt, že KDU-ČSL je vnímána jako strana hájící zájmy katolické církve a podle Harropa a Millera [1987] ženy tíhnou ke katolickým stranám více než muži.

Volba a velikost místa bydliště

Náklonnost k pravicovým politickým stranám výrazně roste s velikostí místa bydliště. Tento fenomén je obecně platný. Jeho důvodem může být například skladba obyvatel venkova či menších měst, kde je málo tradičních voličů pravice, větší hrozba nezaměstnanosti a z ní plynoucí závislost na přerozdělování, nižší životní úroveň ap. Mezi pravicovými voliči hraje velikost místa bydliště také významnou roli, ale jen při rozhodování mezi KDU-ČSL a dalšími dvěma pravicovými stranami. KDU-ČSL má totiž tradičně velkou podporu u obyvatel menších sídel, zejména však na venkově. Je zajímavé, že velikost místa bydliště nepatří mezi faktory, které ovlivňují rozhodování mezi ODS a US. I chování voličů levicových stran se liší podle velikosti místa bydliště: čím menší místo, tím větší sympatie ke KSČM. Svědčí to snad o větším konzervatismu, menší flexibilitě a větší zahleděnosti do minulosti levicových voličů z menších sídel?

Volba a region

Výsledek rozhodování mezi levicí a pravíci je výrazně jiný pro voliče z Prahy, ze severních Čech nebo ze severní Moravy nebo z jiných oblastí České republiky. Podílí se na tom zřejmě celková sociální a demografická situace v daném území, skladba obyvatelstva podle převažujícího typu obživy, vzdělání, míra nezaměstnanosti, životní úroveň ap., ale i tradice. Mezi pravicovými voliči mají výraznější zastoupení voliči KDU-ČSL v regionech jihomoravském, východočeském, severomoravském a jihočeském jak vzhledem k ODS, tak vzhledem k US. Pod pojmem „výraznější zastoupení“ rozumíme tu skutečnost, že podíl voličů KDU-ČSL a ODS (resp. KDU-ČSL a US) je v dané oblasti větší, než je podíl voličů těchto stran v celé České republice. Voliči ODS mají výraznější zastoupení v regionech středočeském, severočeském a západočeském, a to vzhledem k oběma dalším pravicovým stranám. Konečně voliči US mají výraznější zastoupení v Praze, opět vzhledem k ODS i KDU-ČSL. Mezi levicovými voliči je výraznější zastoupení voličů ČSSD v regionech severomoravském, v Praze a ve východočeském.

Změny vzhledem k výsledkům parlamentních voleb 1996

K největšímu posunu doleva došlo u voličů starších 44 let, kteří mají jen základní vzdělání nebo jsou vyučeni v nějakém oboru. Toto jsou typičtí voliči levicových stran a velký posun doleva byl u nich pozorován už mezi volbami 1992 a 1996 [viz Matějů a Řeháková 1997]. Tato vrstva voličů nejdříve vystřízlivěla z polistopadového opojení, neboť pochopila, že to zcela jistě není ona, kdo změnami získal, a že to jsou levicové strany, které hájí její zájmy [viz např. Řeháková a Vlachová 1995 nebo Matějů 1996].

Pokud sledujeme posun doleva u skupin voličů podle jejich zaměstnání, dojdeme k závěru, že doleva se posunuli dělníci, zemědělci a důchodci, ale také zaměstnanci s vysokou školou, zatímco rozdělení hlasů mezi levici a pravici u zaměstnanců bez vysoké školy a u samostatných se významně nezměnilo. U zaměstnanců s vysokou školou bychom podle zkušeností ze západních demokracií mohli očekávat posun doleva. Nemyslím si však, že v našich podmínkách je hlavním důvodem posunu doleva příklon této skupiny lidí k ideám postmaterialistické „nové levice“ [viz např. Heath et al. 1991], ale otřesená naděje, že konečně zhodnotí své vzdělání na trhu práce. Dnes, kdy se odborníci pracující ve veřejném sektoru dostávají nezřídka do oblasti podprůměrných příjmů, se nelze divit, že se posouvají pomalu, ale stabilně doleva, aby tak vyjádřili své zklamání. Jiná situace je asi u majitelů vysokoškolských diplomů pracujících v soukromém sektoru nebo v bankovním a finančním. Naše data ale neumožňují tyto skupiny identifikovat.

Poměry hlasů pro ČSSD a ODS se od voleb 1996 nezmenšily u žádné věkové, vzdělanostní nebo sociální kategorie. Posun k ČSSD byl znatelný u voličů starších 44 let, mezi nimi pak zejména u voličů od věku 60 let a více. Poměry hlasů ČSSD a ODS se významně zvětšily u všech kategorií vzdělání, zejména ale u základního vzdělání. Jestliže hlasy voličů se základním vzděláním, kteří si vybrali v roce 1996 ČSSD nebo ODS, se rozdělily tak, že 47 % připadlo ODS a 53 % ČSSD, pak v roce 1998 to bylo už jen asi 36 % pro ODS a 64 % pro ČSSD.

Jedinou sociální skupinou, pro kterou zůstal poměr hlasů ČSSD a ODS beze změn, byli samostatní, u všech ostatních sociálních skupin se objevil přesun sympatií směrem k ČSSD. Největší posun byl zaznamenán u důchodců, následují zaměstnanci s vysokoškolským vzděláním a pak teprve skupina dělníků a zemědělců. Složení voličů těchto dvou největších stran nazírané vzhledem k sociálním skupinám se v roce 1998 lišilo vel-

mi výrazně jen u samostatně výdělečně činných, kteří tvořili více než pětinu všech voličů ODS, ale asi jen třináctinu voličů ČSSD, a u skupiny dělníků a zemědělců, která tvořila 27 % ze všech voličů ČSSD, ale jen necelých 13 % ze všech voličů ODS. Odtud je zřejmé, že chce-li ODS do budoucna rozšířit počty svých voličů, měla by zvětšit svůj zájem o početní růst podnikatelů.

BLANKA ŘEHÁKOVÁ je vědeckou pracovnící Sociologického ústavu AV ČR, kde je členkou výzkumného týmu „Sociální stratifikace“. Věnuje se zejména problematice příjmových nerovností a proměnám vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním.

Literatura

- Harrop, M., W. L. Miller 1987. *Election and Voters*. Basingstoke: Houndmills and London: The Macmillan Press Ltd.
- Heath, A., R. Jowell, J. Curtice, G. Evans, J. Field, S. Witherspoon 1991. *Understanding Political Change: The British Voter 1964-1987*. Oxford: Pergamon Press.
- Kreidl, M., K. Vlachová 1998. „Nastal soumrak extrémní pravice?“ *Pracovní texty výzkumného projektu „Sociální trendy“* č. 5. Praha: SoÚ AV ČR.
- Kreidl, M., K. Vlachová 1999. „Sociální zázemí extrémní pravice v ČR.“ *Sociologický časopis* 35: 335-354.
- Matějů, P. 1996. „Winners and Losers in the Post-Communist Transformation: the Czech Republic in Comparative Perspective.“ *Innovation* 9: 371-390.
- Matějů, P., B. Řeháková 1997. „Turning Left or Class Realignment? Analysis of the Changing Relationship Between Class and Party in the Czech Republic, 1992-1996.“ *East European Politics and Societies* 11: 501-542.
- Matějů, P., K. Vlachová 1998. „Role politicky relevantních hodnot ve volebním rozhodování v České republice.“ *Sociologický časopis* 34: 171-193.
- Řeháková, B. 1998. „Sociální rozvrstvení a volební chování.“ Pp. 225-246 in *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*, ed. by J. Večerník. Praha: Academia.
- Řeháková, B., K. Vlachová 1995. „Subjective Mobility after 1989. Do People Feel a Social and Economic Improvement or Relative Deprivation?“ *Czech Sociological Review* 3: 137-155.
- Vlachová, K., P. Matějů 1998. „Krystalizace politických postojů a politického spektra v České republice.“ *Sociologický časopis* 34: 145-170.

Příloha

Seznam zkratk politických stran

ČP	Česká pravice
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
DEU	Demokratická unie
DŽJ	Důchodci za životní jistoty
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
LB	Levý blok
ODA	Občanská demokratická aliance
ODS	Občanská demokratická strana
SDL	Strana demokratické levice

SPR-RSČ Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa
US Unie svobody

Summary

The early general election in 1998 brought the expected shift to the left that began in the period between the 1992 and 1996 general elections. Nevertheless, the shift occurred in differing levels of intensity in the various social and demographic groups. Although employees with tertiary education still prefer non-left parties over the left, there was a leftward shift in this group of the same intensity of that of the working class and pensioners. The most significant movement to the left was observed among older and less-educated voters, as was the case in the 1996 elections. Such voters are typical of the electorate of left-wing parties. However, there was no major tendency to the left among voters in the 18 to 44 age-group, voters with higher education, or the self-employed.

A comparison of ČSSD and KSČM voters revealed that ČSSD voters are younger, more educated and come from larger towns, a feature that was to be expected as ČSSD is a modern left-wing party, while KSČM is an old-style populist left-wing party. Similar comparison between ODS and US voters revealed that voters from 18 to 29 years of age and voters with university or college education prefer US to ODS. On the other hand, ODS is extremely popular among the self-employed. Neither gender, religion nor size of place of residence had any influence on voting preferences between these two right-wing parties. When KDU-ČSL supporters were compared with ODS and US voters it was found that KDU-ČSL is more attractive for women, for Roman Catholic voters, for voters from villages or small towns, for less-educated and older voters, for the working class, and for retired people.

When all the parliamentary parties from the 1998 elections (ODS, US, KDU-ČSL, ČSSD and KSČM) were compared, the following profiles were revealed: the typical ODS voter is a man or woman between 18 and 44 years of age, comes from a large town, is well educated, and self-employed; the typical US voter is between 18 and 29 years of age with university or college education; the typical KDU-ČSL voter is more likely to be a woman, of Roman Catholic persuasion, with elementary education, and from a village or a small town; the typical ČSSD voter is usually a man, between 33 and 59 years of age, a skilled worker, who comes from a town which is not large; and finally the typical KSČM voter is a man, with elementary education, probably retired, who comes from a village or a small town.